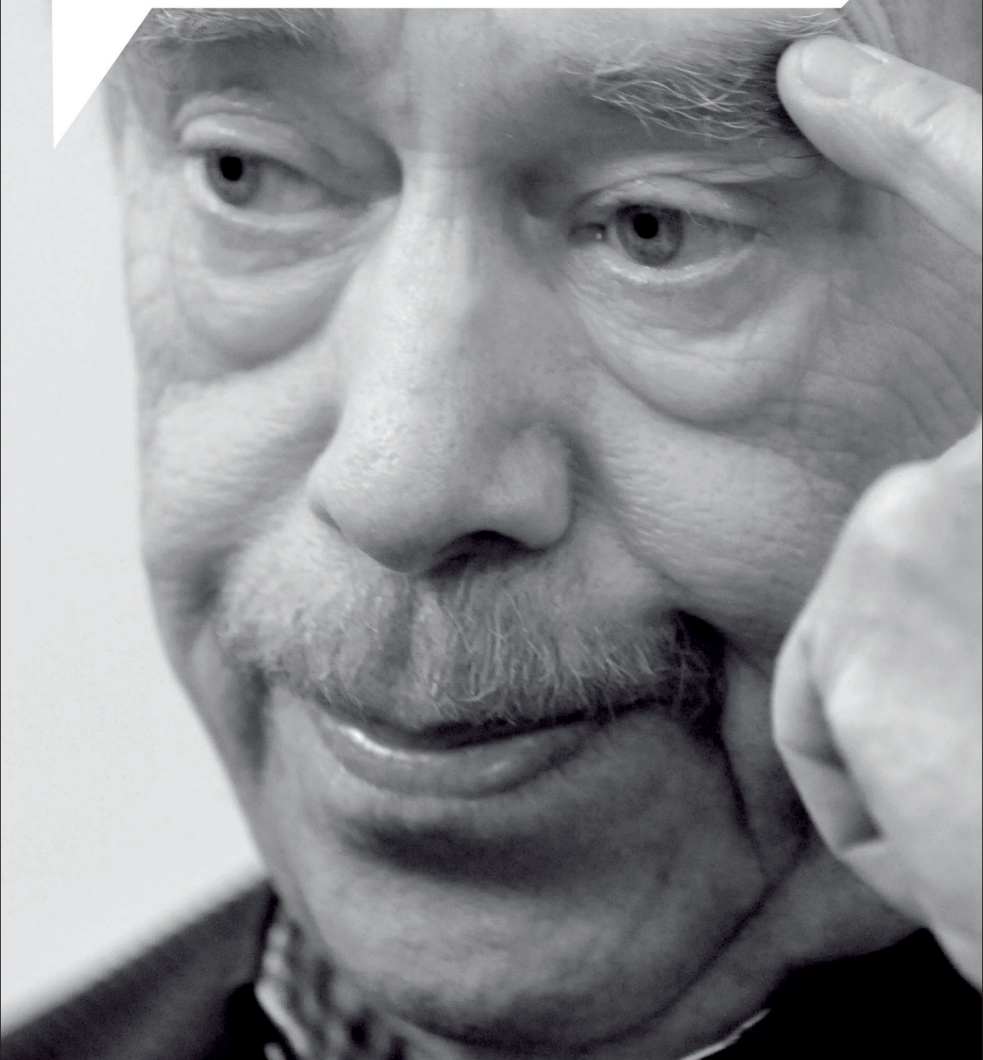

česká inteligence

od jaroslava golla po magora

/ pavel kosatík

/mladá fronta

česká intelligence

/ pavel kosatík

/ mladá fronta

© Pavel Kosatík, 2011
Preface © Erik Tabery, 2011

ÚVOD

Pavel Kosatík je ten typ autora, u kterého se už při dočítání jedné knihy těšíte na tu další. Vždy máte záruku, že si vybere zajímavé téma, a co víc, že dokáže najít nový úhel pohledu, který nezvolil nikdo před ním.

V Česku se bohužel dlouhá léta nepěstovalo psaní, takže je mnohdy znát, že autoři píší buď pro grantové agentury, anebo pro kolegy vědce. Čtenář se pak souží u nudného textu, který je navíc rozdroben poznámkovým aparátem. Pavel Kosatík ale naši moderní historii vypravuje způsobem, který vás neutahá a nutí přemýšlet. Riskuje, když nezůstává jen u konstatování omšelých pravd, pátrá po tom, co je kousek za tím, co se obecně traduje. Mistrem je zejména v životopisných dílech, v nichž osobnosti české historie dokáže vykreslit tak plasticky, že jsou z nich skutečné lidské bytosti a ne mrtvá jména z minulosti.

Společný zájem o jednu z těchto „bytostí“, novináře Ferdinanda Peroutku, nás před lety poprvé svedl dohromady. Pavel napsal pro týdeník Respekt hned několik zajímavých textů o české historii, ale já nabýval stále silnějšího přesvědčení, že by měl připravit něco na pokračování, například seriál, který by vycházel alespoň rok, aby měl prostor zachytit nějaký fenomén.

Na podzim roku 2008 jsme se jednoho rána sešli v rohu pražské kavárny Louvre, kde jsme debatovali o řadě témat, kterým by se měla věnovat pozornost.

Nakonec vznikl nápad připravit na pokračování portréty lidí, kteří ve 20. století ovlivnili zdejší společnost nějakou zásadní myšlenkou. Je pozoruhodné, že ačkoli bylo Československo poměrně malé, žila tu řada velmi inspirativních osobností, které nás zejména v první polovině století doká-

zaly udržet v rytmu světového myšlení. Mnohdy šlo z pohledu většinové společnosti o outsidersy či posléze polozapomenuté myslitele, jiní šli proti proudu a nebo mířili do temných vod. Každý z nich tu ale zanechal nějakou stopu ať už v podobě díla či následovníků.

Na další schůzce Pavel představu seriálu konkretizoval. Zapsal jsem si jeho tehdejší slova a myslím, že jsou velmi přesná: „Člověka, který nás zajímá, si nepřesně definuju slovem ‚intelektuál‘, tj. půjdeme po stopách duchovního vlivu, a to i u osob, které se zároveň vyskytovaly v politice.“

Od dubna 2009 do července 2010 tak v Respektu vycházel seriál, který nevyprávěl osudy známých osobností, ale jejich myšlenky a odezvu na ně. A ať už to nahlédnete z jakéhokoli úhlu, uvědomíte si, že tato země byla mimořádně bohatá na ideje a jejich nositele. Důvodem bylo i to, že českoslovenští intelektuálové udržovali velmi úzké styky se svými souputníky za hranicemi. Zatímco ještě v 19. století k nám řada inspiračních proudů přicházela se zpožděním, v první polovině 20. století jsme byli takříkajíc u toho.

Seriál byl svým zaměřením na myšlenkový odkaz ojedinělý, a proto okamžitě vyvolal značný ohlas u čtenářů Respektu. Stojí jistě za zmínku, že největší uznání si získaly texty o známých, dnes by se řeklo provařených lidech, jako je například T. G. Masaryk nebo Karel Čapek. O druhém jmenovaném například Pavel Kosatík píše: „Člověk u mladého a předrepublikánského Čapka nebyl dobrý, ale po roce 1918 se jím rychle stal. Po vzniku státu, když se objevila šance být prospěšný způsobem, který si do té doby nedokázal představit, se Čapek rozhodl, že bude věci dělat jinak. Když u Masaryka uviděl, jak humanitní program může fungovat v politické praxi, jistě se mu ulevilo, že něco takového existuje.“

Seriál vycházel chronologicky a z logiky věci poslední díly vyvolávaly více emotivních reakcí, protože se týkaly buď osobností nedávno zesnulých či současných. Z dopisů čtenářů byla většinou znát snaha ochránit nějaký vnitřní obraz, který si o myslitelích vytvořili.

Mnohé možná napadne, že mu v této knize chybí ta či ona osobnost. Není ale v silách jednoho seriálu a publikace zachytit všechny myslitele. Je to nicméně velmi dobře vybraný průřez českou historií. Zároveň inspiruje k úvaze, zda dnešní diskuse a soutěž myšlenek není trochu sterilní, a zda příliš nepodléháme potřebě určovat, kdo koho v polemice porazil? Jako by nemohla být potěcha už jen z toho, že můžeme svobodně mluvit i naslouchat.

Erik Tabery

Šéfredaktor týdeníku Respekt

ZAKLADATEL ŠKOLY

Jaroslav Goll (1846–1929)

Rozhodl se: bude přísný. Jeví se to až jako životopisný paradox – člověk, který v mládí chtěl být umělcem, si nakonec vybral práci, při níž si múzy zakázal. A přitom ještě v osmadvaceti letech, těsně před habilitací na pražské univerzitě v oboru všeobecných dějin, vydal sbírku básní – pro kterou se nedávno dostal i do Wernischova souboru „zapomínaných, opomíjených a opovrhovaných“ poetů *Zapadlo slunce za dnem, který nebyl*. Literatury a umění se nevzdal ani v pozdějším životě. Znal se s mnoha umělci: jezdil za Bedřichem Smetanou, dožívajícím v jabkenické myslivně, i za Antonínem Slavíčkem, krajinařícím v Kameničkách. V šířce a univerzálnosti kulturního rozhledu prý ho překonal až o čtvrtstoletí později Šalda.

Proč se Jaroslav Goll svých mladických srdečných záležitostí vzdal? Nejprve asi z nezbytnosti, literatura ani umění se v jeho době nedaly studovat na univerzitě – a tak vzal, co „zbylo“, historii. A měl štěstí: jeho učitelé, hlavně ti, se kterými se setkal na studiích v Německu, ho navedli na takový typ odborné dráhy, jaký by v Praze v jeho době nebyl možný.

Když Jaroslav Goll studoval, byl na vrcholu slávy „otec národa“ František Palacký. Češi v něm oslavovali člověka, který jim prozradil, kým vlastně jsou: odvyprávěl jim verzi jejich dějin, pro ně nejenže přijatelnou, ale i lichotivou. Palacký věřil, že jak se zvolna točí kolo dějin, předstupují národy jeden po druhém, aby vyplnily historickou roli, osudem jim předurčenou. I Češi jsou povoláni ke splnění specifických úkolů, i jejich dějiny mají svůj zvláštní, od ostatních národů odlišný smysl. Historik má tento smysl pojmenovat; ukázat součas-

níkům, pro co po staletí pracovaly generace předků, tak aby se dalo pokračovat dál do budoucnosti. Palacký chtěl svými spisy národ sjednotit: dobře bude, až si všichni Češi budou myslet o své minulosti (a nejenom o ní) totéž.

Celonárodní obdiv k Palackému se spíš než z úcty k jeho myšlenkám zrodil z role, kterou „otec národa“ dobrovolně přijal. Byl to prorok. Otázkou však zůstávalo, jak onen dějinný „smysl“, o němž psal, doložit – a dokázat, že nejde jen o projekci současných potřeb do minulosti. Co když ono proslulé Palackého česko-německé „stýkání a potýkání“ není až takovým historickým unikátem, ale nahlíženo z evropského pohledu pojmenovává problém, který řeší i ostatní národy?

Pohled na staré Palackého teze novými, evropskýma očima nabídl Gollovi velké téma. Měl štěstí, že byl na tuto práci dobře vybaven. Německy mluvil a psal stejně dobře jako česky, překládal z polštiny, francouzštiny, italštiny, uměl anglicky, a když zatoužil povzbudit svůj ostrovtip, pustil se do sanskrtu. Ale především získal v Německu učitele, kteří v duchu Leopolda von Ranka uvěřili, že smyslem historie je něco úplně jiného než tvořit účelové syntézy pro potřeby té či oné národní komunity. Z pramenů je třeba získat mnohem víc než jenom literárně opentlenou parafrázi. Co dosud podle svého gusta vypravuje každý autor jinak, má společný kořen, kdesi musí ležet ukryta „historie, jaká opravdu byla“. A uloží-li si badatel přísnost, dospěje právě k ní, ať vyjde odkudkoli. Je prostě třeba počínat si podobně kriticky a věcně jako přírodovědec při katalogizaci neznámého druhu. Jen tak lze i v historii dojít ke stejně spolehlivým závěrům, jakými se pyšní například biologie.

V polovině sedmdesátých let 19. století se z ciziny do provinciální Prahy vrátil přesvědčený Evropan, s kontakty v mnoha zemích. „Zde jsem poznal, jak jsem malý,“ stěžo-

val si ještě zpoza hranic, ale byla to „malost“, která nabíjela energií. Jako docent a brzy profesor pražské univerzity v oboru všeobecných dějin získal Jaroslav Goll víc prostoru, než kdyby své poznání jen vkládal do knih. Mohl začít formovat své žáky.

Až dosud se historie na pražské univerzitě (v roce 1882 se od německé oddělila česká část, na níž Goll působil) vyučovala jenom na přednáškách. Ty se četly. Úkolem studentů bylo zapisovat a zapsané reprodukovat. Za vrchol vzdělání se pokládalo, dokázal-li student imitovat učitele. Jestli mimo to rozpozná i vlastní, individuální kvality, kterými poznání učitele dál rozšíří, záleželo jen na něm. Goll však přišel, uviděl – a učil: O všem, co čtete, musíte pochybovat. Mimo poznávání už nesmíte sledovat žádný jiný osobní zájem. Abyste za specificky české omylem nepovažovali to, co se děje i jinde ve světě, musíte znát evropskou historiografii, a hlavně její teorii. Výsledky svého poznání nepoložíte na oltář vlasti, ale cílem vaší práce je, abyste se při ní vy sami proměnili. Pokud se vám to podaří, mohou se, každý sám v sobě, proměnit i vaši čtenáři.

Nedůvěra k názorovým syntézám se podepsala na zvěčnění jeho kdysi básnického stylu. Člověk podle Golla může skutečně do hloubky poznat jen úzké výseče skutečnosti. Kdo píše syntézy, prozrazuje, že popustil uzdu svému subjektivismu – a protože co je subjektivní, to není vědecké, musí správná cesta vést jinudy.

Někdejší básník si nyní naložil tolik faktografie, až ho čtenáři začali obviňovat z nedostatku vypravěčského talentu. Goll však netoužil vyprávět – chtěl věci projasnit způsobem, který zůstane platný i v příštích generacích. Za synteťka v jeho době platil například Ernest Denis, jehož historické fresky *Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé hoře*

se četly jako pokračování Palackého tam, kde „otec národa“ skončil. Takovou univerzální ambici však Gollovy spisy včetně těch největších (*Jednota bratrská v XV. století, Čechy a Prusy ve středověku, Válka o země Koruny české*) neměly. Vlastně se vůbec neobracely k širšímu publiku, k „národu“, ale k úzké vrstvě odborníků – a odpovídaly nikoli na otázku, „co společně dělat“, ale „jak má každý z nás myslet“.

I nehistorici zaregistrovali účinnost Gollovy metody nejpozději v roce 1886, kdy propukl spor o Rukopisy. Zahájili ho Gollovi univerzitní kolegové Jan Gebauer s T. G. Masarykem, přidal se Otakar Hostinský. „Smrtící“ ránu obhájcům pravosti však dala až Gollova brožura obsahující historický rozbor trojice rukopisných básní. Jejich precizní četbou Goll zjistil, že byly inspirovány Hájkovou kronikou, a tudíž o „naše nejstarší literární památky“ nejde. K podobně drtivému závěru se nedalo dojít syntetickým vyprávěním, ale právě jen konkrétní gollovskou analýzou.

Jeho vrcholné univerzitní období, zlatá éra Gollova historického semináře, trvalo přibližně čtvrt století (1880–1905). Nebyl v té době jediným učitelem, který se na pražském vysokém učení staral o své žáky – vlastní „školy“ tam měli i T. G. Masaryk, Antonín Rezek nebo Josef Kalousek. Pokud se o „škole“ mluvilo a dodnes mluví především v souvislosti s Gollem, rozhodla o tom patrně zpětná vazba jeho žáků. Typický v tom byl nejproslulejší z nich Josef Pekař. Goll k němu choval až otcovsky něžné city, přijal ho do rodiny na místo svého zemřelého syna, v četných dopisech ho oslovoval „milý, hodný hochu“ a snil o tom, že si Pekař vezme jeho dceru a zpečetí tím jejich lidské a odborné přátelství také „dynasticky“. Jména Gollových žáků (od Josefa Šusty, Kamila Krofty, Maxe Dvořáka a Zdeňka Nejedlého až k Janu Slavíkovi nebo Karlu Kazbundovi) vytyčila názorový pů-

dorys, na kterém se česká historiografie pohybovala po celé další půlstoletí. Především se však tímto způsobem konečně zrodila česká historická komunita: povědomí o otci zakladateli spojovalo její členy i v dobách, když už dávno každý šel vlastní cestou. Setkávat se mohli například na stránkách *Českého časopisu historického*, čtvrtletníku, který pro ně Goll založil a přes dvacet let vedl způsobem, jenž dodnes nebyl překonán.

Většina Gollových žáků svého učitele podpořila také v mnohaletém zápase s jeho největším duchovním rivalem T. G. Masarykem. Kdysi začínali spolu; Goll jel v roce 1882 Masaryka do Vídně přesvědčit, aby přesídlil do Prahy. Pomohl mu v rukopisných bojích, jako jediný se ho s profesorem Františkem Drtinou zastal před studenty za hilsneriády atd. Přestali si rozumět od poloviny devadesátých let 19. století, kdy Masaryk začal vydávat politické spisy, jako byla *Česká otázka*: převzal v nich Palackého tezi o smyslu dějin a vytyčil historickou osu od českobratrství přes osvícenství až ke své vlastní realistické straně. Goll mu tuto v jeho očích zradu vědy ve prospěch vratce účelové politiky do smrti neodpustil. „Spor o smysl českých dějin“, rozpoutaný nato žáky obou profesorů, trval desítky let a stal se největší duchovní polemikou v novodobých českých dějinách.

Pokud by Goll sám byl nucen zformulovat, v čem spatřuje „smysl“ českých dějin, patrně by napsal, že v myšlenkovém sbližování českých zemí se Západem, v jejich postupném poevropšťování. Nikdy by však neuložil tento úkol abstraktní komunitě, ale vždy konkrétnímu člověku. Osud, který si tak rád zahrává, však Golla nakonec právě v ústředním bodě jeho nauky zradil. Zvyklý pracovat s tím, co je, a neochotný spekulovat, co býti má, stal se v politice vyznavačem statu quo. Zůstal prorakouským legalistou i v době, kdy

se stát – za války – legalismu vzdal, což Masaryk vyřešil svým riskantním „bouracím“ angažmá v exilu. Když čeští spisovatelé v roce 1917 podepisovali protirakouský manifest, Goll nejenže se nepřidal, ale v německých novinách dokonce vystoupil proti nim. Jeho požadavek nesloužit žádnému programu a poznávat jenom pro poznání samo se ve válečných podmínkách jevil jako zrada. Tím si Goll řekl o společenskou izolaci, která pak trvala celých deset let, až do konce jeho života.

Goll nemá a nebude mít sochu, lidem žijícím bez piedestalu se pomníky nestavějí. Jím nastolená otázka vztahu subjektivity a objektivity při (nejen) historickém poznávání se však připomíná neustále. Aby toto poznávání mělo smysl, musí směřovat k závěrům, které jsou ověřitelné a obecně platné. Zároveň však dnes už víme, že mnohé poznání jinak než subjektivně vyjádřit nelze. Kromě nenapadnutelných zjištění typu „ $1 + 1 = 2$ “ imponují také ta, kde autor říká: „Nemohl jsem jinak.“

Ke čtení:

JAROSLAV MAREK: *Jaroslav Goll*, Praha 1991

Jaroslav Goll a jeho žáci (sborník), České Budějovice 2005

Listy úcty a přátelství – Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře, Praha 1941

NĚŽNÝ VÁLEČNÍK

Otakar Hostinský (1847–1910)

V dnešním povědomí platí pár posledních desetiletí před první světovou válkou za dobu skoro idylickou. Žilo se pomaleji než dnes, a hlavně podle pravidel: nemusel s nimi každý souhlasit, ale podstatné bylo, že když už se mu to (nesouhlas) přihodilo, nechal si to obyčejně pro sebe. Temná tušení, nikoli však ořesy, které by vyvracely hodnoty ze základů. Po každé nepříjemnosti se prach usadil a pokračovalo se dál.

Stačí však nahlédnout do dobových textů, aby si člověk uvědomil, jak odstup klame. Co tehdejší lidé nestačili provést na bitevních polích, doháněli pilně na papíře – a tak dobový tisk přetéká „boji“ všeho druhu, vedenými s obdobnou razancí, jaké je potřeba při zteči na bodák. I navenek tak mírumilovný člověk, jakým byl Otakar Hostinský, svedl za svůj život větší počet „bojů“ než nejzuřivější polemik současné doby. „Jemný až k něžnosti, neschopný zla, křivdy, zloby,“ chválil svého učitele nejoddanější z jeho žáků. A jiný, skladatel, dodával, že v souvislosti s Hostinským se mu vybavovala postava apoštola Jana, miláčka Páně. Jistě – ale i válečníka.

Hostinský navenek nevyhledával politické bitvy jako univerzitní kolega Masaryk: do jeho politické strany nejenže nevstoupil, ale nesnesl ani pohled na přítelevu každodenní partajní lopotu, a tak se s ním i lidsky rozešel. Vztah k politice snad určila epizoda z mládí: když tehdy psával hudební recenze do mladočeských *Národních listů*, vedení novin jednou bez jeho vědomí zařadilo text útočící na šéfy právě otevřeného Národního divadla. Hostinský s novinami skončil spolupráci a od té doby se snažil prosazovat na univerzit-

ní půdě a v odborném tisku. Jeho „politický“ vliv tím přesto rostl, možná i způsoby, jež Hostinský vždycky nepředpokládal.

V českém univerzitním povědomí platí za jednoho z posledních polyhistorů, člověka doznávající osvícenské všestrannosti. Položil základy české estetiky a dějinám hudby, ale zabýval se i mnoha jinými obory, filosofií umění počínaje a uměleckým průmyslem konče. Vyučoval je na několika vysokých školách (jenom na pražské univerzitě přes třicet let) a „obrozensky“ pilně o nich jezdil přednášet po českém venkově. V mnoha oborech napsal práce, jimž je dodnes připisován průkopnický význam. Mimoto po celý život popouštěl uzdu svým zájmům uměleckým; zbylo po něm třeba libreto k Fibichově opeře Nevěsta messinská.

Začínal jako kritik. Pětadvacet let před Hubertem Gordonem Schauerem, který dodal kritické práci závaznost a razanci, mělo profesní označení jiný význam. Zatímco dnes chceme, aby kritik vyjádřil, kým novým se při konfrontaci s dílem stal, v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století se hlavně dešifrovalo, jestli kritické psaní slouží dobré věci. Převažoval názor, že kritika má autorovi pomáhat a obecnostvo poučovat, což představovalo široký terén, v němž docházelo k neuvěřitelným kreacím.

Ve snaze vnuknout systému pravidla se Hostinský rozhodl stát se vyznavačem kritiky tzv. vědecké: jejím pisatelem se v jeho oborech, třeba v hudbě, stane člověk znalý umělecké teorie, což mu umožní povznést se nad osobní hlediska. Od této chvíle z Hostinského textů vymizelo slovo „já“. Jeho vůle k objektivitě se však projevovala i jinak: kdykoli došel k názoru, že by mohl být třeba jen podezříván, že osobně tomu či onomu straní (například při psaní posudků na práce univerzitních kolegů při habilitacích), stáhl se a nechal po-

sudek napsat někomu jinému.

Přírodovědecká objektivita se Hostinskému stala vodítkem, jak uměleckou kritiku dělat. Napsal několik studií, z nichž je patrné, jak se jeho metodologie vyvíjela – v jedné se třeba pokusil aplikovat Darwinovo učení o přírodním výběru a boji o život i na dramatické umění, podle něj též „epizodu boje proti všem“. Přál si vymést z umění metafyziku a všechno pojmenovat, definovat. Neuznával inspiraci. Nápad dostane i diletant, určující je ale pilnost, s níž pracovitý tvůrce dodá své ideji tvar. Takto Hostinský definoval například vznik hudby: člověk pracoval, obráběl předměty, které při tom vyluzovaly různé zvuky; výrobce je nakonec seřadil způsobem, který vzbuzoval jeho libost. Kdyby však původní práce nebylo, hudba by se nezrodila.

Tím, že zvládl pojmenování základů umělecké tvorby, přesvědčil sám sebe, že má právo prostředkovat mezi umělci a společnostmi a vysvětlovat lidem, o co v umění jde. Práce je vážná činnost, i ta Hostinského (spočívající v neustálé klasifikaci) byla. Snad proto se do jeho díla dostalo tolik tíhy, která jej pak už nikdy neopustila. Raději než o tvůrčí radosti psal o utrpení, odříkání a železné vůli. Co by říkal například lehkosti, s jakou psal své bohémské povídky jeho mladší současník Jaroslav Hašek?

Dnes, kdy se hudba často považuje za pododručí zábavy, nemusí být zřejmé, že Hostinský volbou hudební vědy jako životní náplně volil jeden z nejvlivnějších oborů, jaký v českých zemích v jeho době existoval. Především stále platilo, že „v hudbě život Čechů“, na stavbu Národního divadla se vybíralo po troníčkách, a co bylo nejdůležitější, „doba“ přímo před očima tvořila úplně jiného reprezentanta české hudby, než jaký v ní vládl dřív. Za časů Stamice a Myslivečka jím byl napůl komponista, napůl virtuos, udivující Ev-

ropu uváděním vlastních skladeb. V druhé polovině 19. století se však v celé Evropě zrodil skladatel – mluvčí národní společnosti.

Prototypem tohoto typu komponisty byl Richard Wagner. Čechům přímo na očích: jeho díla, v Praze často uváděná, je neodpuzovala jazykovou bariérou, která občas poškozovala tvorbu italských skladatelů. Šokoval svět radikálně zreformovaným pojetím opery. Dřív, typicky například u Mozarta, byla opera prostorem pro exhibici nádherných hlasů, árií střídaných s recitativy. Jak se však ukázalo, stejná krása, která přiváděla ženy k mdlobám, mohla mozek intelektuála nudit – a Wagner takovému názoru přitakal. Vyhnal z opery koncertující pěvce a místo nich téměř vědeckou metodou zkonstruoval hudbu, kterou sám uměl analyzovat, rozsebrat na atomy a pak znovu složit. Byl to stejný ideál, podle jakého chtěl Hostinský zorganizovat a utřídit celý svět. Vládu nad operou převzala místo zpěvu hudba, krásné hlasy byly nahrazeny orchestrací, opera se přiblížila symfonii. Rozhodující krok Wagner učinil, když začal místo o operách mluvit o hudebním dramatu. Hostinský později často citoval jeho větu: „Prostředkem výrazu je hudba, účelem jeho však drama.“

Zrodil se tím nový hudební svět. Zatímco stará opera se mohla prostě líbit, Wagnerovu světu bylo třeba rozumět, potřeboval tedy vykladače. Wagner navíc nabízel komplexní zážitek, de facto kolektivní dílo, v němž měla hudba jen jednu z rolí. Tím spíš nabyla na významu role erudovaného kritika, který jediný je snad schopen celý ten příval umělecké informace lidem tlumočit.

Hostinský tuto roli přijal, i když si Wagnerovu hudební teorii trochu přizpůsobil. Skladatel, ztělesňující mez, kam až může hudba dospět, mu byl zároveň i německým národním vůdcem, mužem formujícím záchvěvy německé duše.

Jak něco podobného přenést do českých podmínek? Aplikace jeho hudební teorie se Hostinský nebál: ta byla moderní, ne-nacionální. Jak do ní však dostat český obsah? První, co se nabízelo, tedy inspirace venkovem, národní písní, Hostinský odmítl: český folklor se mu jevil naivní, lyrický, pro stavbu závažného hudebního dramatu nevhodný. Národní génius se však uplatňuje také v české řeči – a z její melodie, rozhodl Hostinský, by národní hudba mohla jít s Wagnerem i bez Wagnera – moderní i bytostně česká. Z této pozice Hostinský vystoupil v roce 1868 na obranu Bedřicha Smetany, obviněného po premiéře Dalibora z wagneriánského „němčení“: skladatel je wagneriánem pouze svou moderností, vychází však z českého jazyka a je českým národním tvůrcem.

Z časového odstupu se staré smetanovské boje mohou jevit jako nepodstatné. Dnes přece nezáleží na tom, jak lidé kdysi hodnotili Wagnera, Smetanu nebo Dvořáka. Dějiny samy rozhodly spor tak, že zachovaly dílo všech tří, a kdo chce srovnávat, ten prostě může zajít do obchodu a nakoupit cédéčka. xPředmětem „bojů“ však nebyla konkrétní jména a něčí sympatie k nim, ale za nimi skryté umělecké a světonázorové koncepce.

Se svou představou, že svět lze beze zbytku klasifikovat, si Hostinský v podstatě logicky osvojil představu pokroku v dějinách i kultuře. Novější umění překonává to staré, kdo jednou uviděl perspektivní obraz, ten nemá důvod jet do Altamiry. Bylo to jiné hledisko než dnešní, kdy se obvykle domníváme, že každá doba si hledá vlastní výraz k vyjádření téže lidské prapodstaty. Ale Hostinského představa byla lichotivá; nejenže říkala, že ubývá primitivů a všechno se postupně kultivuje, ale dávala člověku do ruky i moc takový proces ovládnout. Že někdo dokáže vyložit Brahmsovu symfonii, lze vnímat různě, mezi výklady by však neměl chybět

ten, který přiznává, že kdo rozumí, může poroučet.

Snad odtud se zrodil autoritativní tón Hostinského vyjadřování, později mnohonásobně zesílený v tvorbě jeho žáků. Nebyl marxistou, ale přihodilo se mu totéž, co o pár desetiletí později jim. Dospěl k závěru, že poznal zákonitosti svého oboru, a momentální stav v něm dosažený učinil měřítkem předpokládaného vývoje. Když potom nečekaně přišel skladatel jiného typu, Antonín Dvořák, uplatnil na něj Hostinský jako vždy wagnerovská měřítko. Skladatel samozřejmě nevyhověl, přesněji řečeno obstál jen okrajovými operními díly – a tak se i dostal do knih Hostinského pokračovatelů: jako zmrzačený chudáček neschopný vyrovnat se soupeři, jemuž se nikdy vyrovnat nechtěl.

K jednomu z mnoha smutných pravidel pozdějšího marxistického myšlení mělo patřit právě toto: nevidět, o co nového tvůrci jde, nutit ho, aby vyhověl předem abstraktně nastaveným kritériím – a pokud jim nevyhoví, tak ho zničit. Způsob, jakým Hostinského teorie později zkarikoval jeho první žák Zdeněk Nejedlý a jak podle nich naložil právě s Dvořákem, to zdá se potvrzuje.

Ke čtení:

OTAKAR HOSTINSKÝ: *O umění*, Praha 1956

MILOŠ JŮZL: *Otakar Hostinský*, Praha 1980

MARTA OTTLOVÁ, MILAN POSPÍŠIL: *Bedřich Smetana a jeho doba*, Praha 1997

PROTI VŠEM

T. G. Masaryk (1850–1937)

Z Vídně, kde do té doby působil na univerzitě, se v roce 1882 blížil Praze pomalu a nerad. Později přiznal, že se bál českého prostředí, takže současně s pozváním z Prahy vážil kariéru v Černovicích v Bukovině, odkud ho z vysokého učení také pozvali. Nakonec prý rozhodla úcta k české reformační tradici: u pokřtěného moravského katolíka pozoruhodný plod v té době ani ne pět let trvajícího manželství s americkou unitářkou. A tak přišel, rychle dohnal jazykové manko (do té doby byla jeho hlavní řečí v životě i vědě němčina) a zahájil sblížovací konzultace s pány kolegy z univerzity, nejdřív při legendárních schůzkách v hotelu de Saxe a časem i u sebe doma.

Přišel učit filosofii, očekávali tedy, že po vzoru soudobé nauky německé vytvoří vlastní systém, výklad světa. V tom smyslu je zklamal. Po třech letech vydal *Základny konkrétní logiky*, ve kterých sice invenčně, ale bez metafyzické hlubokomyslnosti zmapoval soudobý myšlenkový terén. Bylo zřejmé, že filosofie není jeho cílem, ale prostředkem k jinému a oborově mnohem širšímu poznávání. Filosofii bylo tolik jako dobrých filosofů, bylo možné prožít celý život ve jménu Kanta či Schopenhauera, Masaryk však žádal půdu pod nohama, která by mu umožnila rozlet univerzální. Podstatně víc času ve svých přednáškách věnoval sociologii – novému oboru, který sliboval právě to: čísla, tvrdá fakta a souvislosti, které lze nahmatat – a hlavně, od kterých lze jít dál. Od té doby se jeho „filosofování“ dalo ve znamení neustálých odskoků do jiných oborů: k náboženství, historii, literatuře. Byl v tom znak nové doby, kdy myslitel, tvůrce, už nevnučuje vlastní intelektuální panství, ale bere na vědomí, že

je to vnější svět, který jemu samému diktuje. Méně je více. Pod vlivem tohoto poznání opsala časem literatura vývoj od románu k deníku, v malířství od popisného realismu k subjektivnějšímu modernismu, ve filosofii od hegeliánských superkonceptů k pracím stále „příležitostnějšího“ charakteru.

Na tuto proměnu tlačil svět, ale i Masaryk sám o ni vědomě stál. Nešlo mu o vědu pro vědu, ale o poznávání zakládající věcně správný a mravný světonázor. Ukázal to už jeho první známý spis *Sebevražda*, plný statistik a policejních čísel, avšak směřující k něčemu, co už exaktní věda nebyla – totiž k odpovědi na otázku, jak správně a aktivně žít, jak svět vykládat a učit to jiné. Mít myšlenku a dát jí výraz v odborném spise pro něho neznamenal nic: podstatná práce začínala, když měl podle této myšlenky jednat.

Jeho přeskakování od tématu k tématu nebylo eklekticismem. Vyčítali mu, že je příliš rychlý, nepostojí, nic do hloubky nevysvětlí. Připomínal v tom moderního malíře, který pochopil, že důležitější než namalovat do obrazu „všechno“ je vystihnout náznak podstatného. I Masaryk své myšlenky často jenom skicoval a chválal dál – ale kdyby ze svého nesmírného tvůrčího chvatu slevil, možná by neudržel povědomí kontextu, přehled o tolika oborech najednou, z něhož se dobíral svých syntéz. Být specialistou v jednom oboru (sociologii), jeho exaktní metodu pak využít v přemýšlení o celém světě. A se získanými znalostmi jednat: objev se transmutoval v čin a ten zas v nové poznávání. Každý nápad spěchal k ověření, které opět dodávalo další nápady. Teorie prolutá s praxí způsobem, který se asi nedá beze zbytku naučit, ale s nímž je potřeba se narodit. Jeho výsledkem byl životní optimismus, u Masaryka patrně nezničitelný, plynule se proměňující v idealismus.

Chvat však zůstával jeho údělem. Projevoval se na všech